

АНАЛІЗ СУТИ ПОНЯТТЯ «ПРОФЕСІЙНИЙ СТАТУС МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ»

У статті на підґрунті аналізу наукової літератури уточнено суть поняття «професійний статус майбутнього вчителя». Розглянуто поняття «професійний статус учителя», «професійно-пізнавальний статус студента». Визначено систему знань та вмінь професійного статусу майбутнього вчителя. Виявлено взаємозв'язок статусів особистості.

Ключові слова: професійний статус учителя, професійний статус майбутнього вчителя, професіоналізм, педагогічна майстерність.

В статье на основе анализа научной литературы уточнено суть понятия «профессиональный статус учителя». Рассмотрено понятие «профессиональный статус учителя», «профессионально-познавательный статус студента». Определена система знаний и умений профессионального статуса учителя. Выявлена взаимосвязь статусов личности.

Ключевые слова: профессиональный статус учителя, профессиональный статус будущего учителя, профессионализм, педагогическое мастерство.

The article on the basis of analysis of scientific literature clarified the essence of the concept of «professional competence of future teachers». The concept of «professional teacher status», «professional and educational status of the student». The system of knowledge and skills of the professional status of future teachers. The interrelation status of the individual.

Key words: *teacher's professional status, professional status of future teachers, professional, pedagogical skills.*

Постановка проблеми. Підвищення соціального та культурного статусу педагогічної професії стає однією з головних задач системи освіти.

Визначення професійного статусу майбутнього вчителя передбачає наукове розкриття поняття «професійний статус учителя».

Професійний статус є головним для особистості, що обумовлюється професією або посадою.

Професійний статус учителя – це досягнутий статус. Він набувається в процесі професійного навчання та підвищується впродовж життя людини, яка займається цією професійною діяльністю.

Професійний статус учителя входить до складу соціального статусу особистості, визначаючи позицію вчителя в системі суспільних відносин.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття «професійний статус майбутнього вчителя» вимагає розгляду змісту таких понять як «професійний статус», «професійний статус учителя» і «професійний статус майбутнього вчителя».

С. Молчанов, розглядаючи соціально-професійний статус учителя з соціального погляду щодо аналізу його й оцінювання з боку державних органів, виділяє в ньому соціальну і професійну складові. Соціальна складова уключає зовнішній аспект діяльності педагога в соціальній сфері в цілому й освітній системі зокрема. Професійною складовою соціально-професійного статусу вчителя автор називає «...інтегративний показник, що описує уявлення про рівень професійно-педагогічної кваліфікації в соціальній системі» [1, с.87].

Професійний статус учителя може розглядатись як: позиція в структурі зайнятості суспільства, що обумовлена поняттям престижу; посадова позиція; матеріальне винагородження.

У визначенні професійного статусу вчителя слід також звернутися до поняття «професіоналізм», як «високої підготовленості до виконання завдань професійної діяльності» [2, с.192].

О. Шиян стверджує, що «професіоналізм є вищим ступенем вираження ціннісного відношення педагога до своєї діяльності. Він характеризується рівнем компетентності, психологічною і педагогічною ерудованістю, розумінням вимог, які пропонуються до нього державою та суспільством, баченням мети своєї діяльності, знанням шляхів і засобів її досягнення, психолого-педагогічної, методичної літератури, практики навчання і виховання учнів, методів дослідження педагогічної діяльності, технології їх застосування тощо» [3, с.66].

Отже, рівень професіоналізму вчителя визначається результатами професійно-педагогічної діяльності.

Професійний статус працюючого вчителя, на відміну від професійного статусу майбутнього вчителя, має певні відмінності. Потрапляючи в педагогічну дійсність, учитель займає реальне положення в освітньому просторі. Він виявляє себе як професіонал і тим самим напрацьовує свій авторитет у системах «учитель – учень», «учитель – учитель», «учитель – батьки», «учитель – адміністрація».

Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що професійний статус учителя характеризується такими специфічними ознаками як: сформованістю педагогічної свідомості, що виявляється в стійкій професійній спрямованості, інтересі до педагогічної професії, професійному самовизначенні; професіоналізмом, що виявляється в професійній компетентності, педагогічній етиці, педагогічній майстерності, педагогічній культурі; особистісно значущою і соціально обумовленою мотивацією на педагогічну професію; набутим педагогічним досвідом.

Вважаємо, що професійний статус учителя – це стан, положення, місце вчителя в суспільстві, що визначається специфічними для професійно-педагогічної діяльності ролями, в яких відбиваються обов'язки, права і норми, що пред'являються до вчителя як посередника між особистістю дитини та суспільством у процесі передачі соціального досвіду, накопиченого людством, а також внутрішня його впевненість у власних професійних знаннях, уміннях, здібностях, можливостях, відчуття благополуччя, почуття власної гідності, що забезпечують йому авторитет серед колег, учнів і їхніх батьків.

О. Шепелева професійний статус учителя розглядає на трьох рівнях: на макрорівні, тобто соціальному рівні, що фіксується мірою співвідносної оцінки професійно-педагогічної кваліфікації педагога з оцінкою соціальної значущості продуктів, створених у ході його діяльності; на мікрорівні, тобто рівні освітньої системи, що фіксується мірою співвідношення оцінок продуктів професійної діяльності з боку різних соціально-професійних статусних позицій (колеги, керівники, підлеглі) усередині освітньої системи за певними показниками; на рівні Я-концепції, що фіксується мірою самооцінки, рефлексії співвідношення внутрішнього усвідомлення власних професійних якостей учителя з соціальними вимогами, нормами; з вимогами, що пред'являються до нього освітньою системою, відносно якої і формується цей професійний статус [4].

Професійний статус учителя – це набутий статус, він формується і підвищується в процесі усього життя вчителя, що займається професійно-

педагогічною діяльністю: в період професійного самовизначення до навчання у ВНЗ; у період професійної підготовки у ВНЗ; у процесі професійної педагогічної діяльності в результаті набуття практичного досвіду.

Професійний статус учителя формується в процесі цілеспрямованої діяльності ззовні, що організовується професійно-освітньою установою, і систематичною, цілеспрямованою роботою самого вчителя щодо опанування педагогічною професією.

Отже, професійний статус студента на основі засвоєння соціального досвіду і стосунків формується з урахуванням власної оцінки і оцінки оточення відповідно до існуючих вимог, що пред'являються до представника майбутньої професійної групи у процесі рольової поведінки.

Індивідуальна система знань, що існує на рівні установки, утворюється в процесі їх засвоєння, тобто в ході навчально-пізнавальної діяльності, коли відбувається перехід від зацікавленості до діяльності і переконань.

В. Якунін з психолого-педагогічної позиції досліджував питання впливу індивідуально-психологічних характеристик у студентів п'ятого курсу на їхні індивідуальні досягнення (високий або низький соціально-психологічний статус студента в групі). Дослідження показало, що «студенти – майбутні вчителі, які мають високий соціально-психологічний статус, мають комплекс індивідуально-психологічних і соціально-психологічних характеристик особистості, котрі забезпечують досягнення ними більш високого рівня як навчальної, так і професійної діяльності» [5, с.177].

Розглядаючи статус особистості через роль, тобто поведінку, і ґрунтуючись на психологічній теорії колективної діяльності, можна стверджувати, що формування статусу особистості здійснюється в результаті психологічного сприйняття і ставлення до неї інших осіб у процесі навчально-пізнавальної діяльності, а також самоаналізу й самооцінки власної діяльності.

Можливість зайняти статус, а саме професійний, відбувається при високому оцінюванні результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів як відповідності соціальним вимогам і очікуванням суспільства, що виражаються в певних цінностях і ідеалах.

Також слід звернути увагу на праці А. Крилова, який вважає, що успішність навчально-пізнавальної діяльності особистості полягає у визначенні особистістю мотивів (на пізнання, на навчання, на професію), у виявленні здібностей, в її характері (гнучкість поведінки, вольові якості) [6]. Тому можна

стверджувати, що відповідно до цих критеріїв особистість може досягти певного професійного статусу в процесі навчання у ВНЗ.

Отже, для досягнення професійного статусу майбутньому вчителю необхідно опанувати не лише професійні знання, уміння, але і моральні якості, здійснювати самоконтроль.

Оскільки статус особистості може існувати тільки в групі, колективі, суспільстві, тобто в процесі міжособистісних взаємин, то стимулом до підвищення та заняття високого статусу, на думку С. Батишева, виступає оцінювання діяльності особистості оточенням, яке спонукає до вдосконалення, саморозвитку.

І. Агеєва під професійно-пізнавальним статусом студента розуміє позицію студента, яка формується на адаптаційному етапі навчання у ВНЗ і виступає як результат самооцінки і оцінки оточенням його професійно-пізнавальної діяльності [7].

Статус особистості в навчально-виховному процесі розглядається як позиція особистості в процесі міжособистісних взаємин у системах «педагог – студент», «студент – студент», «студент – група». Статус особистості студента залежить від: реалізації індивідуальних моральних і психологічних характеристик; активності в пізнавальній діяльності; самооцінки своїх якостей і розкриття здібностей і оцінки цієї позиції учасниками педагогічного процесу.

О. Шепелева визначає професійний статус майбутнього учителя як специфічну позицію (бачення власного місця) студента, що зумовлює характер його поведінки в майбутній професійній діяльності відповідно до прав і обов'язків, закріплених за цим статусом, відповідними соціальними нормами, які визначають суть ролі учителя [4, с.32].

Отже, вчені розглядають формування статусу особистості в процесі навчання з позиції: творчого розкриття здібностей і можливостей; соціалізації особистості на основі засвоєння досвіду і моральних стосунків; ціннісного сприйняття світу; теорії трудового виховання і навчання; теорії колективної діяльності; теорії професійної освіти; соціально-психологічній теорії; рольовій теорії; з позиції «Я-концепції».

Слід зазначити, що підґрунтям набуття професійного статусу учителя є професіоналізм, педагогічна майстерність та професійна компетентність. Незалежно від того, якою діяльністю займається вчитель (навчальною, виховною, науково-дослідницькою, культурно-просвітницькою, само

виховною тощо), компетентність кожної обов'язково містить як систему знань, що визначає теоретичну готовність учителя, так і систему умінь й навичок, які складають основу його практичної готовності до реалізації цієї діяльності. Набуваючи професійної компетентності, студент утверджує власний професійний статус у майбутньому.

Опанування педагогічною майстерністю вчителя відбувається в період навчання у ВНЗ, а виявляється в професійно-педагогічній діяльності й оцінюється через відношення суб'єктів педагогічного процесу (суб'єктивні відчуття), через результати впливів виконаної роботи на якість діяльності інших, наприклад, учнів (рівень навченості, вихованості). Характерним елементом майстерності є особистісний компонент, що охоплює мотиваційно-ціннісну складову (професійно-педагогічна спрямованість) та індивідуально-психічну складову (загальні та професійно-педагогічні здібності).

Т. Сущенко зазначає, що «бути майстром педагогічної діяльності» означає: мати потребу до самонавчання упродовж життя, максимально використовуючи для цього усі свої резерви, почуття і творчий потенціал заради створення гідного власного майбутнього; наявність вільного часу на продуктивні роздуми (аналізувати, порівнювати, зіставляти, моделювати педагогічний процес; ідеалізувати, створюючи модель кінцевого результату; регулярне оновлення знань); чітку професійну позицію, гідну мети, вміння делікатно й ненав'язливо її «презентувати»; необмежені можливості бути успішним у виконанні педагогічних дій, результатом яких є вплив на пробудження в учнів інтересу до висловлюваних учителем думок, легке їх засвоєння, запам'ятовування й осмислення за рахунок ефективного і приємного навчання [8, с.381].

Підґрунтям професіоналізму та педагогічної майстерності майбутнього вчителя є особистісна готовність до професійно-педагогічної діяльності, що залежить від рівня набутої педагогічної культури. Педагогічна культура є показником рівня сформованості і одночасно умовою ефективної професійно-педагогічної діяльності та самовдосконалення, грає важливу роль у становленні професійного статусу особистості вчителя.

Педагогічна культура майбутнього вчителя, як уважає В. Гриньова, є «діалектичною інтегрованою єдністю педагогічних цінностей, між якими існують певні зв'язки і відношення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються в різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності й

спілкування, визначаючи характер і рівень останніх» [9, с.16]. До «діалектичної інтегрованої єдності педагогічних цінностей автор відносить цінності – цілі й цінності – мотиви; цінності – знання; технологічні цінності; цінності – властивості; цінності – відношення» [9, с.17].

Далі дослідниця звертає увагу на ціннісні орієнтації як «спрямованість особистості на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб. У ціннісних орієнтаціях цінність виконує роль своєрідного орієнтиру і певного регулятора поведінки й діяльності людини в предметній і соціальній дійсності».

Отже, вважаємо, що підґрунтям професійної спрямованості є система цінностей – відношень студента до професійно-педагогічної діяльності та до себе, що закріплюється в його професійно-ціннісних орієнтаціях.

В.Шадріков зазначає, що наявність у особистості суспільно та професійно значущих ціннісних орієнтацій забезпечує якісне відношення до справи, спонукає її до пошуку, творчості та компенсує недостатньо розвинуті вміння та навички [10, с.12].

Професійно-ціннісні орієнтації дозволяють студенту визначитись у цілях власної діяльності, що є орієнтиром в його саморозвитку.

Важливою характеристикою професійного статусу є статусні ресурси, серед яких як зовнішні (структурні), так і внутрішні, обумовлені особистими характеристиками, що визначають внутрішній стан його особистості, впевненість у своїх можливостях, позицію серед однолітків групи, відчуття благополуччя, почуття власної гідності.

Істотні можливості для формування професійного статусу майбутнього вчителя закладені в освітньому процесі педагогічного ВНЗ. Його роль у формуванні професійного статусу майбутнього вчителя полягає в тому, що він, з одного боку, чинить цілеспрямований зовнішній вплив на формування професійної готовності студента, з іншого, сприяє діалектичному переходу зовнішнього чинника у внутрішній, оскільки впливає на формування у майбутніх учителів мотивів професійної діяльності, інтересу до суб'єкта і об'єкта діяльності, ціннісних орієнтацій, професійних якостей, спрямованості особистості на самопізнання, самовиховання, самонавчання.

Отже, освітній процес виконує функцію регулювальника зовнішнього і внутрішнього чинника формування професійного статусу майбутнього вчителя.

У процесі навчання у ВНЗ у студентів професійний статус є основним статусом, оскільки він виступає ідеалом, метою і цінністю, з ним пов'язується

успішність самореалізації особистості майбутнього учителя. Ціннісний аспект його посідає центральне місце в структурі професійного статусу майбутнього вчителя, оскільки визначає якість і рівень засвоєння педагогічної професії.

Аналіз наукової літератури дозволяє уточнити суть поняття «професійний статус майбутнього вчителя» як сукупність прав і обов'язків, що визначають його положення, місце і роль у педагогічному вищому навчальному закладі, й забезпечується ціннісними орієнтаціями та установками особистості, системою знань і вмінь, особистісних якостей, самооцінкою й оцінкою іншими його діяльності, зумовлюючи адекватні дії й поведінку, і знаходить вияв у авторитеті майбутнього вчителя.

Система знань майбутнього вчителя включає уявлення і знання про професію і професійно-педагогічну діяльність, особистість учителя й розмаїття виконуваних ним ролей (вихователя, вчителя-предметника, наставника, фасилітатора тощо).

Враховуючи специфіку педагогічної діяльності до системи вмінь віднесли: інформаційні (уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, класифікувати, виділяти головне, обґрунтовувати; творчо використовувати інформацію, розкривати її логічно, доступно, виразно, проблемно; уміння викликати інтерес слухачів до висловлюваної інформації); педагогічної техніки (уміння самопрезентації; уміння зацікавити, надихати, аналізувати ситуацію з позиції учня, створювати учням комфортне середовище; володіти голосом, мімікою, жестами); комунікативні (уміння налагоджувати контакти з одногрупниками і викладачами, організовувати спілкування, вирішувати та аналізувати конфліктні ситуації; уміння слухати; викликати довіру в учнів); організаційні (уміння організувати робоче місце, планувати справи, ефективно використовувати час, працювати з інформацією, орієнтуватися в головному, організувати навчально-виховну роботу, роботу з батьками, життєдіяльність учнів у процесі педагогічної практики).

Статус майбутнього вчителя набувається ним завдяки власним зусиллям і якостям (цілеспрямованість, бажання, прагнення, наполегливість, відповідальність, активність).

Аналіз праць науковців дає можливість розглядати статус особистості на трьох рівнях: на макрорівні – як соціальне явище у вигляді деіндивідуалізованих норм, правил, обов'язків учня, студента, учителя; на мікрорівні – як оцінку знань, вмінь, здібностей, якостей особистості іншими; на

рівні Я-концепції – як самооцінку учнем, студентом, учителем своїх знань і вмінь, здібностей до навчання, усвідомлення власних мотивів навчання, цілей і цінностей навчально-пізнавальної та професійної діяльності.

Ці рівні взаємопов'язані і взаємозалежні, відтворюють динаміку становлення статусу особистості впродовж значного відрізка життєдіяльності.

Аналіз суті поняття «статус» дозволяє представити взаємозв'язок статусів особистості (див. рис.1).

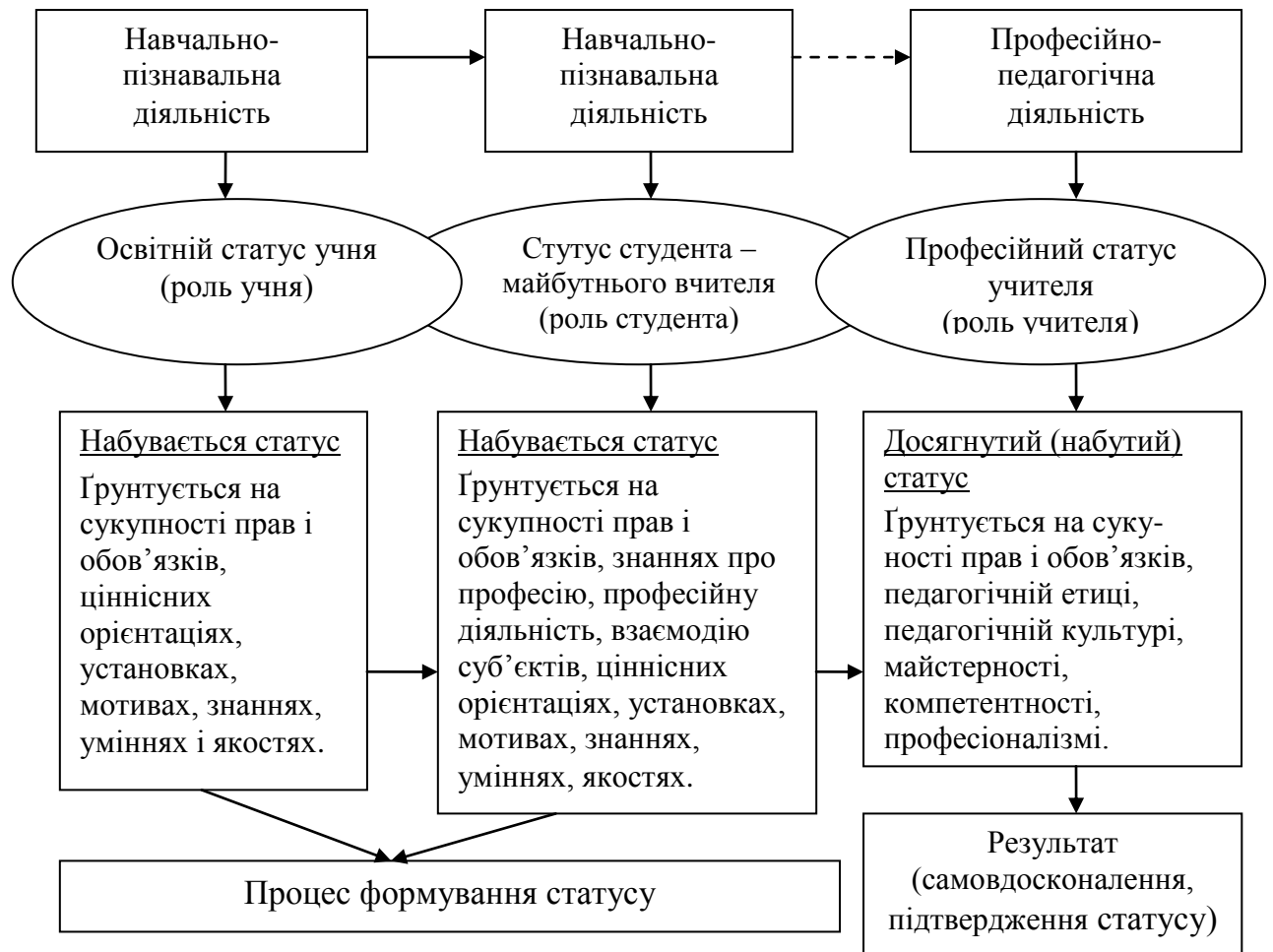

Рис. 1. Взаємозв'язок статусів особистості.

Висновки. Статус особистості є динамічним утворенням, оскільки постійно набувається, підтверджується або не підтверджується виконуваними ролями в різних групах. Для досягнення професійного статусу майбутньому вчителю потрібно оволодіти професійними знаннями, уміннями, якостями, здійснювати самоконтроль і самооцінку діяльності.

Література

1. Молчанов С.Г. Теория и практика аттестации педагогических и руководящих работников образовательных учреждений. – Челябинск : ЧГПУ, 1998. – 255с.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия. – Минск : «Хэлтон», 1998. – 399 с.
3. Шиян О.М. Аутопедагогическая компетентность учителя / О.М. Шиян // Педагогика. – 1998. – № 1. – С.63-68.
4. Шепелева О.В. Формирование профессионального статуса будущего учителя в период его обучения : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 – теор. и методика профессионального образования . – Магнитогорск, 2002. – 175 с.
5. Якунин В.А. Различия в индивидуально-психологических характеристиках личности студентов с противоположным социально-психологическим статусом в группе / В.А. Якунин // Педагогика – производству и воспитанию – Л. : Изд-во Лен. Ун-та, 1977. – 308 с.
6. Крылова Н.Б. Эстетический потенциал культуры / Н.Б. Крылова. — М., 1990.
7. Агеева И.В. Профессионально-познавательный статус студента и его становление на адапционном этапе обучения в вузе: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 – теория и методика профессионального образования . – Челябинск, 2003. – 170 с.
8. Сущенко Т.І. Професійна майстерність викладача в умовах нових тенденцій розвитку людства й освіти // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / [голов. ред Т.І Сущенко]. – Запоріжжя, 2006. Вип. 39. – 452 с.
9. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (Теоретичний та методичний аспекти) : автореф. дис. докт. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2001. – 45 с.
10. Шадриков В.Д. Проблема системогенеза профессиональной деятельности / В.Д. Шадриков. – М., 1982.